

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИ НАУКИ“

ВЕСЕЛИНА ЙОРДАНОВА СТАВРЕВА

**Съдебният контрол в наказателния процес на
Република България**

АВТОРЕФЕРАТ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
в област на висше образование 3. Стопански, социални и правни науки,
професионално направление – 3.6. Право,
докторска програма „Наказателен процес“

Научен ръководител: Доц. д-р Иван Ранчев

Пловдив, 2023

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита от катедра „Наказателноправни науки“ на Юридическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ на 24 октомври 2023 г.

Докторантът е зачислен като докторант на самостоятелна подготовка към катедра „Наказателноправни науки“ на Юридическия факултет на Пловдивския университет със Заповед №РД-21-1874/18.11.2022 г. Със Заповед №РД-...../.....10.2023 г. докторантът е отчислен с право на защита, считано от2023 г., поради предсрочно изпълнение на задачите на индивидуалния учебен план, приключване на дисертационния труд и съответствие с минималните национални изисквания.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 2024 г. от часа в, гр. София, на открито заседание на научно жури, назначено със Заповед № на Ректора на ПУ „Паисий Хилендарски“ в състав:

Членове:

доц. д-р Даниела Севдалинова Дончева
доц. д-р Екатерина Салкова Гетова
проф. д-р Гергана Маринова Маринова
проф. д.ю.н. Георги Иванов Митов
доц. д-р Иван Петров Видолов

Резервни членове:

проф. д.ю.н. Йонко Димитров Кунчев
доц. д-р Юлияна Младенова Матеева

Дисертационният труд и материалите по защитата са на разположение в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, гр. Пловдив, ул. „Цар Асен“ №24.

Съдържание

I. Обща характеристика на дисертационния труд.....	4
II. Съдържание на дисертационния труд.....	7
III. Приноси на дисертационния труд.....	26
IV. Списък на публикациите по темата на дисертацията.....	32

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на изследването

Мащабните социално-икономически и политически промени в страната ни след 1989 г. не можеше да не засегнат и сферата на правото. Историческият опит показва, че реформи на такова ниво неизбежно оказват влияние върху наказателнопроцесуалната политика на държавата и дават отражение върху основите на наказателния процес.

С приемането на КРБ и с ратифицирането на КЗПЧОС в Република България се инкорпорират базисни принципи относно защитата на личността, които се явяват предпоставка, от една страна, за възраждане на част от съдържанието на основни институти в наказателния процес от преди тоталитарния режим, а от друга – за поява на нови правни средства за защита. Така на преден план като основна процесуална гаранция за правата на участниците в наказателния процес, уредена в КРБ и в НПК, излиза съдебният контрол. Независимо че същият е бил обект на множество научни изследвания, съвременните предизвикателства пред обществото, както и непрекъснатите промени в НПК, налагат нов съвременен поглед не само върху понятието за съдебен контрол в наказателния процес, но и върху съотношението му с други правни институти. Дисертацията дава както ретроспективен поглед върху възникването и развитието на съдебния контрол, така и изгражда представата за съвременната визия на института в наказателния ни процес. Поради това изследването е навременно, актуално и многообхватно. Дългогодишният опит на автора на настоящия труд по приложение на съдебния контрол в наказателния процес дава възможност за практическа насоченост на изводите под формата на предложения *de lege ferenda* и за последващи научни дискусии по засегнати в темата проблеми. Това придава и практическо значение на изследването.

2. Предмет, цел и задачи на изследването

Основен предмет на изследването е общотеоретичното представяне на съдебния контрол, както и проявленията му в двете фази на наказателния ни процес. В дисертационния труд е направен подробен анализ на понятието за контрол в семантичен и научен смисъл, както и съпоставка с други сходни институти. Обхванати са историческото възникване и развитие на съдебния наказателен процес от гледна точка на установяване на системата от проверовъчни функции от съда в международен план и в страната. Изведени са основните според докторанта предпоставки за съществуването на съдебния контрол като съвременен правен институт – разделението на

властите и правото на съдебна защита. Отделено е задълбочено внимание на същността на съдебния контрол в досъдебното и съдебно производство. Представени са основните постижения на науката в страната и чужбина, като са изведени и собствени изводи относно съдържанието му. Засегнат е въпросът за връзката на съдебната власт и правосъдието (в частност наказателното правосъдие) със съдебния контрол в наказателния процес. Направен е опит за съпоставката им не само чрез научни методи, но и чрез извличане есенцията от актовете на редица национални и наднационални съдилища – ЕСПЧ, ВКС, КС. В самостоятелен параграф са изведени темите за пределите, формите и видовете съдебен контрол в наказателния процес на Република България. На база на различни предметни, функционални, структурни и други критерии са представени разновидности на съдебния контрол в досъдебната и съдебната фаза. Поставен е акцент на значението на публичността в наказателния процес и възможността за разширяването ѝ в досъдебната фаза в някои съдебноконтролни производства. На база на изводите за значимостта на съдебния контрол в досъдебното производство е направено предложение за включването му сред ръководните принципи на наказателния процес чрез създаването на нова правна норма – чл. 17а в Глава Втора от НПК със заглавие: „Съдебен контрол в досъдебното производство“, която изрично да прогласява, че съдът осъществява контрол върху актове, действия и бездействия на прокурора и разследващите органи в досъдебното производство в случаите и по реда, предвидени в този кодекс. Предметът на проведеното изследване включва и проследяване на различията между съдебния контрол и прокурорския надзор. Обследвано е проявлението на съдебния контрол в най-съществените за досъдебната фаза производства – при обжалването на отказа да се образува досъдебно производство, във връзка с мерките за процесуална принуда и мерките за неотклонение, при способите на доказване, при прекратяването и спирането на наказателното производство от прокурор и др. На база на анализа им е изведен отделен раздел с предложения за усъвършенстване на съдебния контрол в предсъдебната фаза. След обосноваване същността на контрола в съдебното производство са изложени основните проблемни въпроси в стадия „Подготвителни действия за разглеждане на делото в съдебно заседание“, които продължават да намират разнороден отговор, особено в съдебната практика. Дисертационният труд е насочен и към извеждане общите черти и различията в контролните производства (въззивно и касационно). Не са пропуснати и особеностите на съдебния контрол при проверка на определения и разпореждания от въззивната инстанция, при

които законодателят е допуснал отклонения от действието на някои принципи, въпреки контролно-решаващия му характер. В последния същински раздел на дисертацията е отделено внимание и на случаите, в които законните основания за преразглеждане на съдебния акт са толкова съществени, че превалират над принципа за правна сигурност (legal certainty – от англ. език, според терминологията на ЕСПЧ) и налагат възобновяване на наказателното дело като способ за извънреден съдебен контрол.

Целта на дисертацията е комплексното научно изследване на съдебния контрол в двете фази на наказателния ни процес, обективизиране на по-съществените му особености в отделни стадии, както и акцентирание на недостатъците в правната му уредба понастоящем, за които са дадени редица предложения *de lege ferenda* за отстраняването им.

Основната задача на изследването е да даде комплексна представа за съдебния контрол в наказателния процес, както и да подчертае, че значението му е не само теоретично, но най-вече практическо, тъй като има редица проявления в правоприлагането по наказателни дела. От съвкупния анализ на научната литература, както и на съдебната практика по конкретни въпроси от съдебния контрол в наказателния процес, са изведени множество предложения за усъвършенстване на законодателството, вкл. част от тях обособени в самостоятелен раздел в дисертацията. Изследването има за задача и да попълни липсата в правната ни литература на всеобхватно изследване на съдебния контрол в наказателния процес и в двете фази на процеса, но и като понятие, разграничението му с други правни категории, отграничаване на видовете му и в крайна сметка извеждането му като правен принцип в НПК.

3. Методи на изследване

За постигане на задачите на изследването са използвани множество и разнородни методи, както правни – исторически, сравнителноправен, нормативен, така и основните методи на формалната логика (анализ, синтез, индукция и дедукция). На много места в дисертацията са приложени и методите на езиково, логическо, систематическо и сравнително тълкуване, както и постиженията на емпиричните изследователски методи, сред които най-вече обобщаването на информация.

Посредством историческия преглед на възникването на еволюцията на съдебния контрол се постига по-добро познаване на причините за сегашното му състояние. Сравнителноправният метод е използван, за да съпостави постиженията, главно на ЕСПЧ, по отношение на съдебния

контрол с нивото на развитие в страната и необходимостта от взаимстване на решения, които ще разширят приложимостта му. Нормативният метод е задължително приложен при анализа на законодателната уредба, относима към предмета на дисертационния труд. С помощта на дедуктивния и индуктивен метод, и най-вече критичен анализ, се отличават основните процесуални проблеми при реализирането на някои от формите на съдебния контрол, особено когато предмет на проверка са актове на неправораздавателен орган (прокурор). Чрез извличане постиженията на съдебната практика и анализа ѝ, получената информация е синтезирана под различни предложения *de lege ferenda*.

4. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертационният труд е изготвен в съответствие с нормативните изисквания и се състои от заглавна страница, списък на използваните съкращения, съдържание, увод, три глави, заключение, декларация за оригиналност и библиография. Дисертацията е с общ обем от 296 страници без библиографската справка, съответно от 326 страници с библиографията. Всяка от главите е разделена на параграфи, като за по-ясно структуриране на изложението в някои от параграфите са обособени точки, а някои от точките имат свои подразделения, обозначени с букви и цифри. Използваната литература обхваща 279 източника, от които 179 с български автори, 78 с руски автори и 22 с други автори (английски, немски, френски и др.). Бележките под линия са общо 624 на брой.

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод

В увода на дисертационния труд се изяснява актуалността на темата за съдебния контрол в наказателния процес. Акцентира се върху ключовата роля на контрола, без който не биха могли да се реализират в пълнота другите функции на управление. Съдебният контрол е разгледан като основна процесуална гаранция, уредена в КРБ и в НПК, която обезпечава пълна реализация на правата на участниците в наказателния процес. Обективизирана е необходимостта от провеждане на задълбочено съвременно научно изследване на понятието за съдебен контрол в двете фази на наказателния процес, извеждане на историческите му корени, съпоставката с други правни институти, посочване на видовете съдебен контрол, както и акцентирание на недостатъци в правната му уредба понастоящем.

ГЛАВА ПЪРВА

Същност на съдебния контрол

§1. Понятие за контрола

Съобразно целите на изложението, в § 1 на Глава Първа е разгледано понятието за контрол в семантичен и доктринален смисъл. Контролът е възприет като особен вид дейност по проверка и наблюдение с цел анализ на съществуващи несъответствия, разкриване на причините за тях, изготвяне на предложения за отстраняването им. Тази дейност е сметено, че се осъществява в определена правна и организационна форма и се явява особена функция на управленското въздействие върху обекта на управлението.

§2. Историческо развитие на съдебния контрол

Изясняването същността на съдебния контрол предполага неговото изследване в развитие. Поради това в този параграф вниманието е насочено към историята на формиране на съда, наказателния процес и системата от контролни функции от съда. Представени са постиженията на римското право, Средновековието, сериозното влияние на каноническото право върху наказателното правосъдие в Европа. Проследен е процесът на възникване и надделяване на един над друг исторически тип наказателен процес. Акцент в изследването е поставен върху влиянието на Франция върху наказателнопроцесуалното право, особено след приемането през 1808 г. на френския Code d'instruction criminelle. Проследено е и развитието на съдебния контрол в страната ни, обусловено от продължителния период на османското робство, сериозното руско влияние върху наказателнопроцесуалната политика на страната след Освобождението, а след 1944 г. и на строгата партийна идеология. След глобалните реформи в държавите от Източния блок след 1989 г. е отчетено преосмислянето в наказателния ни процес на редица демократични институти, сред които и съдебният контрол. Със съществен напредък това явление се развива след ратифицирането на КЗПЧОС, която се явява предпоставка за възраждане на част от съдебния контрол от преди тоталитарния режим, а от друга, за поява на нови правни средства за защита.

§3. Предпоставки за възникване на съдебния контрол

Този параграф на Глава Първа е посветен на предпоставките за възникването на съдебния контрол като съвременен правен институт. Като

такива с първостепенна значимост са изведени теорията за разделението на властите и съдебно-защитната функция на съдебната власт. Проследено е проявлението на теорията на Монтескьо в Търновската конституция и Конституциите от 1947 г., 1971 г., както и в действащата КРБ. Отразени са конституционното закрепване на нормите, които реализират и гарантират основните права и свободи на личността, вкл. и в областта на наказателния процес. Доколкото в наказателното производство процесуалната принуда и засягането правата на личността е най-съществено, е изведено, че механизмите на правовата държава предвиждат създаване на гаранции за правата на гражданите, прокламирани в КРБ чрез съдебната защита. Част от тези гаранции са обективирани в института на съдебния контрол за действия и решения на органите на досъдебното производство (прокурора) и различни контролно-проверовъчни производства (включително стадии) спрямо постановени актове в хода на съдебния процес. Възприето е и че реализацията на съдебния контрол обезпечава действието на основните принципи на държавността и на наказателния процес – състезателност, равенство на гражданите, разкриване на обективната истина, гарантиране неприкосновеността на личността и др.

§4. Понятие и същност на съдебния контрол в наказателния процес

В този съществен за предмета на изследването раздел е направен опит за извеждане на научно обосновано понятие за съдебния контрол в наказателния процес. За целта са представени вижданията на изтъкнати български и чужди учени, които са се занимавали с темата. Въз основа на анализа им е изведена дефиниция, съгласно която съдебният контрол е специфична многофункционална дейност на съда, която се осъществява в определени от закона процесуални форми, включително правосъдие, и представлява направление от реализацията на комплексния институт на съдебната защита (правозащитната функция на съдебната власт) в производствата по наказателни дела. Тази наказателнопроцесуална функция в досъдебното производство и в съдебната фаза в случаите, несвързани с проверка на присъди/решения, включва съвкупност от регламентирани в закона действия, които не се отнасят до разрешаването на въпроса за виновността и отговорността, насочена е към обезпечаване съблюдаването на конституционните права и свободи на участниците в наказателния процес, недопускане нарушаването им, възстановяване незаконно и (или) необосновано тяхно нарушение, в крайна сметка способства за развитие на

правосъдието и постигане на целите на наказателното производство. Тази функция се явява спомагателна и обезпечителна по отношение на основната функция на съда в наказателния процес – осъществяване на правосъдие по наказателни дела. Обосновано е становището, че при проверката на присъдите/решенията на нисшестоящите съдилища и при възобновяването на наказателни дела се осъществява съдебен контрол.

Обективирани са сходните с правосъдието признаци на съдебния контрол – правен спор, строга процесуална форма, постановяване на държавни властнически актове, съблюдаването на част от ръководните правни принципи на процеса, гарантиране защита на конституционно уредени права и свободи на лицата, задължително сезиране, мотивиране на съдебните актове и др. Отразени са особеностите на проявление на съдебния контрол в досъдебното производство, които изключват правораздавателния му характер – ограничаване на устното начало (чл. 19 от НПК), непосредствеността (чл. 18 от НПК), публичността (чл. 20 от НПК), състезателността (чл. 12 от НПК), наличието само на формална законна сила (последваща необжалваемост) на тези актове. Застъпено е и разбирането, че съчетаването на дейността по разрешаване на наказателни дела по същество (правосъдие) със съдебния контрол спомага за решаване на една от основните задачи в наказателния процес – защита правата и свободите на гражданите.

§5. Съдебна власт и правосъдие – връзката на двете понятия със съдебния контрол

5.1. Понятието за съдебна власт

За да бъде правилно разбрана същността на съдебния контрол, в дисертационния труд е прието, че следва да се изходи от изясняване на понятието за „съдебна власт“. Чрез сравнителноправен и исторически анализ са проследени различните научни тези относно съдържанието на дефиницията през годините. Възприето е, че двата подхода за изясняване на „съдебната власт“ (организационен и функционален) не биха могли да дадат достатъчно ясен отговор за същността на понятието, тъй като не могат да съществуват нито правомощия извън органа, на който принадлежат, нито държавен орган, без присъщите му правомощия. Затова е счетено, че за изясняване същността на съдебната власт следва да се изхожда от концепцията за разделение на властите. Включването на прокуратурата и следствените органи в съдебната власт (съобразно чл. 128 от КРБ) е прието като специфика, която затруднява изясняването на понятието за съдебна

власт. На базата на нормативен анализ и синтез на изводите на решения на КС, в изследването е възприет извод, че съдебната власт в страната може да се дефинира като самостоятелна и независима държавна власт, действаща чрез система от държавни органи, които, служейки си с различни методи на правната защита и съобразно придадените им от Конституцията и законите функции и специфични средства, реализират правозащитната функция на държавата с цел да се осигури върховенството на правото и справедливостта, когато са застрашени или нарушени права, свободи или законни интереси на всеки, на когото е признато правото на защита.

5.2. Правосъдието като понятие

Същинската форма на реализацията на съдебната власт е правосъдието, което се осъществява от съда. Поради това тук е направен опит за извеждане на основните му характеристики. За целта са представени постиженията на правната наука и европейското право по темата чрез извеждане есенцията от редица същностни решения на ЕСПЧ и СЕС през годините. Според дисертанта правосъдието може да се разгледа като осъществявана от нарочно създадени със закон независими държавни органи (съдилища) дейност по разрешаване на правни спорове посредством сезиране от правни субекти, чиито права или законни интереси са засегнати, или се предполага, че са засегнати, в която съдът се явява активен арбитър между страните като подвежда установените житейски факти под относимата правна норма, при съблюдаване на предварително детайлно регламентиран в закона особен процесуален ред и форма, завършваща с постановяване на правосъдни актове – присъди/решения, имащи общозадължителна сила, която при необходимост се прилага принудително.

5.3. Същност на наказателното правосъдие

На анализ е поставено и изясняване на по-тясното понятие за наказателно правосъдие, като е прието, че включва всеки един от обосноващите като същностни в определението по-горе елементи. Обобщено е, че само независим съд, назначен в съответствие с чл. 9 от НПК и раздел I от Глава 9 на ЗСВ, който е надлежно сезиран, е призван според КРБ да разглежда спорове от наказателноправен характер по предвидения в НПК ред и форма. Отчетени са целите на наказателното правосъдие – окончателност на спора, постановяване на нарочен съдебен акт, указан в НПК (присъда), който се ползва с материална законна сила и не допуска пререшаване на спора (*ne bis in idem*).

§6. Предела, форми и видове съдебен контрол в наказателния процес на Република България

6.1. Предела на съдебния контрол

Пределите на съдебния контрол са от съществено значение за разграничаването му от останалите форми на контролна дейност, поради което и в дисертационния труд им е отделено съответното внимание. Счетено е, че пределите на съдебния контрол се предопределят от правомощията на съда. Поради това са отразени основните правомощия на съда в досъдебната и съдебна фаза на наказателния процес – съдебен контрол, решаване по същество на въпроса за виновността и наказателната отговорност, проверка за законност (обосноваване при въззивната проверка) и справедливост на съдебните актове на нисшестоящите инстанции, организационно-процесуални правомощия.

6.2. Видове и форми на съдебен контрол в наказателния процес на Република България

В тази част на дисертационния труд е направен опит за извеждане по различни критерии на видовете и формите на съдебен контрол в наказателния процес на Република България. Сред критериите следва да бъдат посочени тези с оглед фазите и етапите на наказателния процес, конституционното право, чието правомерно ограничаване проверява съдът, съобразно вида на органа, спрямо чиято дейност се осъществява съдебният контрол или вида на проверявания акт, според броя на осъществяващите съдебен контрол инстанции или носителя на засегнатите/накърнени/ограничени права и/или законни интереси и др.

Значително внимание е отделено на предварителния, текущ и последващ съдебен контрол. Обобщено е, че първият вид контрол има превантивен характер в досъдебното производство и винаги се разглежда като правило, а последващият – като изключение, при наличие на кумулативни предпоставки – „неотложни случаи“ и „единствена възможност за събиране и запазване на доказателствата“ („за осъществяване на разследването“). Споделено е виждането на авторите, които приемат, че съдебният контрол може да се раздели на диспозитивен (факултативен) и задължителен. Обсъдени са и общите белези и особеностите на ревизионния и разпоредителен съдебен контрол, както и на еднократния и периодичен такъв. Изложени са пространни доводи за необходимостта *de lege ferenda* за изменение на нормите в НПК, в които се говори за „открити“ съдебни

заседания, като терминът се замени с „публични“ – чл. 64, ал. 3 и ал. 7, чл. 65, ал. 3 и ал. 8, чл. 67, ал. 3, чл. 70, ал. 2, чл. 270, ал. 2, чл. 424, ал. 4 от НПК и др. Подкрепено с аргументи е и делението на съдебния контрол на пряк и косвен, като е изведено същественото практическо приложение на индиректния контрол върху доказателствата, особено в досъдебната фаза на процеса.

§7. Съдебният контрол като правен принцип

В този параграф е представено виждането на автора, че съдебният контрол в досъдебното производство, предвид характеристиките си, може и следва да се разгледа като основен принцип в наказателното производство. Споделен е изводът на някои учени, че не всички основни правни принципи на наказателния процес са изчерпателно изброени от законодателя в Глава Втора на НПК. Предложено е *de lege ferenda* създаването на нова правна норма – чл. 17а в Глава Втора от НПК със заглавие: „Съдебен контрол в досъдебното производство“ и със съдържание: „Съдът осъществява контрол върху актове, действия и бездействия на прокурора и разследващите органи в досъдебното производство в случаите и по реда, предвидени в този кодекс“. Подобна разпоредба е прието, че би обхванала осъществявания на практика контрол от съда в досъдебното производство – върху актовете на разследващите органи и прокурора и върху неправомерни бездействия. По този начин би се игнорирало според автора самостоятелното откъснато съществуване на чл. 27, ал. 2 от НПК.

§8. Разграничение между контролна и надзорна дейност.

8.1. Разграничение между контролна и надзорна дейност

Този параграф е обособен в две подточки, в първата от които са представени основните сходства и различия между надзора и контрола като универсални средства за обезпечаване на законността в системата на държавното управление. Изложени са научнообосновани становища за същността на надзора. След анализа на същите е обобщено, че надзорът може да се разгледа като правоохранителна управленска дейност, насочена към обезпечаване на спазването на закона, преустановяване и пресичане на констатирани правонарушения чрез въздействие върху нарушителите, които невинаги се намират в отношение на подчиненост с надзорния орган, като цели гарантиране правата и свободите на гражданите, обществото и държавата. Отделено е внимание и на видовете надзор.

8.2. Различия между съдебния контрол и прокурорския надзор в наказателния процес на Република България

Особен интерес за изследването представлява прокурорският надзор, най-вече с оглед установяване на различията със съдебния контрол. Проследено е историческото зараждане на прокурорския надзор като правен институт от революционна Франция от XIV в. до съвременните му измерения в Европа и в страната. Разгледани са основните функции на прокуратурата по КРБ и НПК понастоящем и при действието на предходните Конституции на страната. Отделено е внимание на многообразието на проявите форми на прокурорския надзор в различните сфери на обществения и социален живот. Констатирани са сходства между целта на съдебния контрол и прокурорския надзор „извън системата на наказателното правораздаване“. Отражено е становището на докторанта, че прокурорският надзор е специфичен вид държавна дейност, осъществявана от прокуратурата с цел обезпечаване върховенството на закона, единството и укрепването на законността, защита на правата и свободите на човека и гражданина, а също и охрана на законните интереси на обществото и държавата. В заключение е прието, че законодателят е предвидил разумно разпределение на правомощията между съда и прокуратурата, което позволява съчетаване на преимуществата им, предоставяне на всеки от тях да изпълнява самостоятелно поставените пред него задачи със свои средства и методи, без да дублира другия и да води до недопустимо смесване в наказателния процес на процесуални функции.

ГЛАВА ВТОРА

Съдебен контрол в досъдебното производство

§1. Обща характеристика на съдебния контрол в досъдебното производство

В § 1 от Втора глава са изведени общите характеризиращи съдебния контрол белези в първата фаза на процеса. Отразени са основните му цели – защита на правата и законните интереси на всички участници в наказателния процес, осигуряване законност на досъдебното производство и на инкорпорираните в него доказателствени материали. Съдебният контрол в тази фаза е разгледан и като гаранция за съблюдаване на принципа за решаване на делата в разумен срок. Изведени са правните норми от КРБ и НПК и международни актове, които според дисертанта са основни за реализация на съдебната власт във форма на съдебен контрол на досъдебната част на наказателния ни процес.

§2. Съдебен контрол при образуване на досъдебното производство

В този параграф са обсъдени принципните моменти при осъществяване на съдебен контрол при образуване на досъдебното производство. Изключена е необходимостта от регламентиране на възможност за съдебен контрол върху постановлението на прокурора за образуване на досъдебно производство. Предвид възможността досъдебното производство да се образува с неформален акт, са извлечени основните постижения в практиката на ЕСПЧ и СЕС относно момента, в който едно лице се счита за обвинено по смисъла на КЗПЧОС. Обсъдени са нововъведенията в НПК с ДВ, бр. 48 от 02.06.2023 г. по отношение възможността за обжалване на отказите за образуване на досъдебно производство. Отделено е място и на възможните проблеми, които ще бъдат поставени на дневен ред, заради обекта на проверка от съда - извънпроцесуална дейност, недопускане засягане на правомощията на прокурора и в крайна сметка дали *de lege ferenda* не е удачно чл. 213, ал. 6 от НПК да се укаже, че при отмяна на постановлението за отказ да се образува досъдебно производство, съдът връща преписката на друг прокурор със задължителни указания относно прилагането на закона.

§3. Съдебен контрол върху мерките за процесуална принуда в досъдебното производство

В параграфа са представени най-съществените особености на съдебния контрол при всяка една от мерките за процесуална принуда.

А. При „Временното отстраняване на обвиняемия от длъжност“ (чл. 69 от НПК) необходимостта от осъществяване на съдебен контрол е изведена с цел преценка приоритета на превантивно-обезпечителния ѝ характер над правото на труд на обвиняемия, респ. ограничаване на доходите му, индиректното засягане на доброто му име и бъдещото му професионално и кариерно развитие.

Б. Съдебният контрол при мярката за процесуална принуда „Забрана за напускане на пределите на Република България“ (чл. 68 от НПК) е разгледан във връзка с преценката за пропорционалност, съотносима с поведението на обвиняемото лице, което да представлява истинска, реална и достатъчно сериозна заплаха, засягаща основни интереси на обществото.

В. Въвеждането на изискванията на Директива 2012/29/ЕС доведе до необходимостта от разширяване на обхвата на защитата на жертвите от престъпления, инкорпорирани в мярката за процесуална принуда по чл. 67

от НПК. Обоснована е необходимостта от приложимост на такива мерки за защитата на пострадалия, които, от една страна, да гарантират сигурността на пострадалия до приключване на наказателното производство, а от друга – да не надхвърлят пропорционално необходимото ограничаване правото на придвижване на обвиняемия.

Г. Със сериозния ръст на престъпленията по Глава единадесета, раздел II от Особената част на НК („Престъпления по транспорта и съобщенията“) е обосновано въвеждането през 2016 г. на чл. 69а от НПК – „Временно отнемане на свидетелството за управление“. Съдебният контрол при тази мярка за процесуална принуда е прието, че не трябва да следва само от тежестта на престъплението, за което е привлечен да отговаря обвиняемият. Отчетена е необходимостта от преценка на характера и вида на допуснатите нарушения на Закона за движението по пътищата във времето от обвиняемия, установяването или не на трайна склонност да не се съобразява с установените правила, регулиращи движението, с което застрашава живота и здравето и на други граждани до приключване на наказателното производство.

Д. Съдебният контрол е приет като гаранция за законност и обоснованост и при мярката за процесуална принуда „Настаняване на обвиняемия за изследване в психиатрично заведение“ (чл. 70 от НПК). В обобщен вид са изведени стандартите на ЕСПЧ за настаняване на обвиняемия за изследване в психиатрично заведение.

Е. Авторът е възприел виждане за сходна правна природа и цел на съдебния контрол при мерките за обезпечаване на глобата, конфискацията и отнемането на вещи в полза на държавата (чл. 72 от НПК), на гражданския иск (чл. 73 от НПК) и на разноските по делото (чл. 73а от НПК). Описани са изведените от съдебната практика необходимост от проверка на редица обстоятелства от съда, уредени не само в НПК, но и в ГПК.

В резултат на анализа и правоприлагането на нормите са направени множество предложения *de lege ferenda*.

3.1. Съдебен контрол върху задържането в наказателното производство

3.1.1. Съдебен контрол върху задържането от прокурора по чл. 64, ал. 2 от НПК

В първата подточка от § 3 на изследването подробно са разгледани съдържанието и целите на задържането на обвиняемия от прокурор по реда на чл. 64, ал. 2 от НПК. Потвърдено е, че съдебният контрол върху

предварителното задържане от прокурора за изправяне на обвиняемия пред съда е изведено чрез практиката на съда в Страсбург. Възможните хипотези според автора за несъдебно задържане са свързани с поведението на обвиняемия или обективни причини – с транспортиране или самата технология на задържане, които правят обективно невъзможно незабавно внасяне на искане за вземане на мярка за неотклонение. Обоснована е тезата, че контролът върху 72-часовото задържане следва да бъде извършен в рамките на едно производство заедно с искането за вземане на мярка за неотклонение от съда.

3.1.2. Съдебен контрол върху мярката за неотклонение „задържане под стража“

Съдебният контрол при вземането на мярката за неотклонение „задържане под стража“ е разгледан като форма на основен предварителен съдебен контрол, за разлика от производствата по проверка на действието ѝ, където контролът е последващ. В тази част от дисертационния труд са изложени основните стандарти за осъществяване на съдебния контрол при мерките за неотклонение „задържане под стража“/„домашен арест“ според практиката на ЕСПЧ. Отчетена е водещата роля на „обоснованото подозрение“ („разумно подозрение“) по терминологията на чл. 5, т. 1, б. „с“ от КЗПЧОС. Сред най-важните допълнителни стандарти за правомерност при избора и/или продължаване на действието на мярката за неотклонение „задържане под стража“ са посочени: рискът от отклонение от правосъдието; рискът, че ако бъде освободен, обвиняемият може да възпрепятства делото; рискът от повторно извършване на престъпление; рискът от укриване; стандартът на недостатъчност липсата на постоянно местоживееене и работа у обвиняемия и предходна съдимост при вземане на решение за „задържане под стража“; стандартът за мотивиране на твърдението, че обвиняемият може да окаже влияние върху свидетели, да унищожи доказателства; правото на всеки обвиняем да получи ефективна защита от защитник, при необходимост назначен от властите; стандартът за преценка на здравословното състояние на обвиняемия; необходимостта съдиите публично да заявят в своите решения защо всички налични алтернативи не са достатъчни, за да се гарантира, че обвиняемият ще се яви в съда и ще се въздържа от повторни нарушения или намеса в разследването; стандартът за мотивираност на съдебните актове, с които се взема мярката за неотклонение „задържане под стража“, и др.

3.2. Съдебен контрол върху останалите мерки за неотклонение в досъдебното производство

В настоящия параграф авторът накратко е представил най-съществените моменти от проявлението на съдебния контрол при останалите две мерки за неотклонение – „Гаранция“ и „Подписка“. Отразени са позитивните задължения на съда при съдебния контрол върху мярката за неотклонение „Гаранция“. Чрез съпоставка на нормите на чл. 4, § 1 от Директива 2004/38/ЕО, която предоставя на гражданите на ЕС правото на свободно движение и пребиваване на територията на държавите членки на ЕС, чл. 35, ал. 1, изр. 2 от КРБ и чл. 6, т. 1 от КЗПЧОС е обоснована необходимостта *de lege ferenda* от разширяване на съдебния контрол и върху мярката за неотклонение „Подписка“.

§4. Съдебен контрол върху действията по разследване

В параграфа са изложени особеностите на съдебния контрол при принудителните (обиск, претърсване, изземване, освидетелстване и др.) и тайните (специалните разузнавателни средства) способности на доказване. Изведени са причините за въвеждането му – непосредствено закрепване на следи след деянието, надеждност на получената информация в конкретна форма, разглеждане на делата в разумен срок и др.

Отразени са критериите, обосноваващи неотложността за извършване на следствените действия, както и задължителният обхват на преценката на съда при последващ съдебен контрол при претърсването и/или изземването, обиска и т.н. Възприето е виждането, че съдебният контрол оказва влияние върху законността и обема на събраните доказателства в досъдебното производство. Обоснована е възможността за по-активно участие на защитника и обвиняемия при извършване на някои действия по разследването. В тази част от изследването са изведени факторите, поради които съдебният контрол при специалните разузнавателни средства е с най-сериозен обхват. Направени са и множество предложения *de lege ferenda* за усъвършенстване на нормите, уреждащи съдебния контрол тук.

§5. Съдебен контрол върху прекратяването и спирането на досъдебното производство

В този параграф от труда са засегнати правната същност и особеностите на съдебния контрол в досъдебната фаза при прекратяване и спиране на наказателното производство, практическите проблеми по приложението му, както и законодателните възможности за

усъвършенстване. Изложени са най-съществените според автора причини за въвеждането на съдебния контрол върху актовете на прокурора за прекратяване/спиране на наказателното производство – правото на достъп до правосъдие, неправораздавателният ръководещ предсъдебната фаза на процеса орган, закритият характер на досъдебното производство, принципът за разглеждане на делата в разумни срокове (чл. 22 от НПК), справедливостта и др. Подкрепено е виждането на част от теорията и съдебната практика, че при упражняването на съдебния контрол съдът може да върне делото на прокурора, ако са събрани доказателства, че обвиняемият е извършил друго престъпление, различно от това, за което е прекратено наказателното производство. Прието е, че по този начин биха се защитили интересите на пострадалия от престъплението, на обществото като цяло и би било в унисон с основните принципи на наказателния процес. Ревизионното начало и контролно-отменителните правомощия на съда в това производство обосновават, според автора, предели на съдебната проверка – процесуална законосъобразност на разследването; анализ на цялата доказателствена съвкупност, въз основа на която е установена фактическата обстановка; преценка на материалната законосъобразност на постановлението на прокурора. Подкрепено е становището, че определението на въззивния съд по чл. 243, ал. 8 от НПК, с което е потвърдено определението на първата инстанция с извод за законосъобразност и обоснованост на прокурорското постановление за прекратяване на наказателното производство или изменено основанието за прекратяване, има и материална законна сила.

§6. Съдебен контрол върху споразумението за решаване на делото в досъдебното производство

Посоченото производство е разгледано и като допустима от закона форма на съдебен контрол върху уредена в НПК правна възможност за решаване на делото по различен от предвидения в общите правила ред (чрез постановяването на присъда). Счетено е, че при контрола си върху споразумението, съдът следва да съобрази определени обстоятелства – дали на досъдебното производство е допуснато процесуално нарушение от категорията на съществените и отстранимите, които ограничават права на обвиняемия, на пострадалия; дали лицата, на които законът възлага мандата да сключат споразумение, са съобразили всички законови изисквания, дали прокурорът и защитникът (страните в съдебната фаза) са взели отношение в споразумението по целия набор от въпроси в чл. 381, ал. 5 от НПК, дали

обвиняемият/подсъдимият доброволно е дал съгласие за решаване на наказателното производство със споразумение, дали самопризнанието не е самоцелно и др.

§7. Други случаи на съдебен контрол в досъдебното производство

А. Тук са обхванати случаите на предоставяне на възможност на свидетел, вещо лице, поемно лице, призовкар, длъжностно лице да обжалва глоба в досъдебното производство пред съда (чл. 120, ал. 5, чл. 126, ал. 5, чл. 133, ал. 3, чл. 137, ал. 3, чл. 149, ал. 6, чл. 182, ал. 3 от НПК) чрез последващ едноинстанционен съдебен контрол, осъществяван в закрито заседание от едноличен съдия.

Б. Като специфична хипотеза на съдебен контрол в досъдебната фаза е прието и правомощието на съда за произнасяне при отказ на прокурора за връщане на проваимащите на предметите, иззети като веществени доказателства, преди завършване на наказателното производство (по чл. 111, ал. 3 от НПК). Направено е законодателно предложение за предвиждане на възможност тези лица да поискат директно от съда връщане на веществени доказателства в досъдебното производство.

В. Акцент е поставен и на процедурата по чл. 368 и чл. 369 от НПК – ускоряване на досъдебното производство. Прието е, че съдът няма правомощие да обсъжда същността на извършените процесуално-следствени действия на органите на досъдебно производство и изготвените от тях актове, а се произнася по фактическата и правна сложност на делото, допуснатите забавяния при провеждане на дейността на органите на досъдебно производство и причините за това (чл. 369, ал. 1 от НПК). Сред критериите, които съдът следва да отчете, за да проконтролира дали срокът е разумен, освен поведението на обвиняемия (неговия защитник), докторантът е приел, че следва да бъде съобразено и поведението на пострадалия, неговите наследници. В параграфа са направени две съществени предложения *de lege ferenda*. Първото, свързано със законодателно уреждане на хипотезите, в които пострадалият/неговите наследници и ощетеното юридическо лице могат да направят искане за ускоряване на досъдебното производство, въпреки липсата на привлечен обвиняем. Второто – да се предвиди правомощие на съда при конкретни условия (след сезиране с искане за нарушаване на разумния срок, даване на преклузивен срок за предприемане на определени действия, събиране на доказателства или изготвяне на акт от прокурора) да се произнесе с краен акт по същество на делото, като го прекрати или даде възможност на

прокурора за изготвяне на обвинителен акт/постановление с предложение за освобождаване от наказателна отговорност, споразумение за решаване на делото.

§8. Предложения за усъвършенстване на съдебния контрол в досъдебното производство

Последният параграф от Глава Втора има за предмет извеждането на предложения за по-ефективно реализиране на съдебния контрол. Предложено е създаването на институт на съдия, който да отговаря за контрола върху досъдебното производство или за нарочно разделяне в наказателните отделения на по-големите съдилища на съдии, осъществяващи контрол в предварителната фаза на процеса и такива, които правораздават, или за размяната им през определен период от време. Обосновано е, че по този начин би се извършило по-щателно обследване на основанията и условията за осъществяване на действия по време на предварителното разследване, биха се гарантирали независимостта и безпристрастността в съдебната фаза, тъй като съдията не би имал каквото и да било отношение към досъдебното производство. Прието е, че предложението би съдействало за по-сериозна мотивираност на актовете на досъдебното производство, например при мерките за неотклонение („разумно подозрение“), особено след изменението на чл. 270, ал. 2 от НПК. Изложени са аргументи и защо предложението не би довело до логистични проблеми след закриването на специализираните съдилища и реформата, от която се нуждаят военните съдилища и окрупняването на районно ниво.

ГЛАВА ТРЕТА

Съдебен контрол в съдебната фаза

§1. Същност на съдебния контрол в съдебното производство

В този първи раздел на Глава Трета е отделено внимание на характера на съдебния контрол в съдебната фаза – дали представлява правосъдна дейност, или не. Обосновано е, че съдебният контрол в разпоредителното заседание, във въззивното и касационно производство и при възобновяването на наказателни дела има свой собствен живот и проявни форми. В някои случаи съдебният контрол се извява във формата на правосъдие – при инстанционния контрол и при възобновяването на наказателни дела, а в други случаи – несвързани с проверка на присъди/решения – като самостоятелна наказателнопроцесуална функция по защита (възстановяване) на конституционно уредените права и свободи

на участниците в наказателното съдопроизводство (респ. израз на правозащитната функция на съдебната власт). Случаите, когато съдебният контрол се проявява чрез правосъдието, се отнасят до разрешаването на най-важния въпрос за процеса – за виновността и наказателната отговорност на дадено лице. Втората форма се проявява в разпоредителното заседание, във въззивното и касационно производство, в производството пред въззивната инстанция за проверка на определенията и на разпорежданията. Тя намира отражение в множество законови норми (чл. 248, ал. 5, т. 1, вр. чл. 249, ал. 3, чл. 270, ал. 4, чл. 271, ал. 11, изр. 2, чл. 289, ал. 4, чл. 290, ал. 2, чл. 306, ал. 3, вр. ал. 1, т. 4, чл. 377, ал. 2, чл. 323, ал. 2, чл. 341, чл. 395г, ал. 3 от НПК и др.). Тази втора функция се явява спомагателна и обезпечителна по отношение на основната функция на съда в наказателния процес – осъществяване на правосъдие по наказателни дела.

§2. Съдебен контрол в стадия „Предаване на съд и подготвителни действия за разглеждане на делото в съдебно заседание“

В § 2 от Глава Трета е подложен на анализ осъществяваният от съда контрол в този стадий, често обозначаван като контролен. Дадени са насоки за отграничаване особеностите на съдебния контрол тук. Дейността на съда в стадия „Предаване на съд и подготвителни действия за разглеждането на делото в съдебно заседание“ е разгледана и като средство за осъществяване на съдебен контрол върху дейността на органите на досъдебното производство. Най-съществено място в тази част от изследването е отделено на основния според автора въпрос, обект на съдебна проверка, заложен от законодателя в чл. 248, ал. 1, т. 3 от НПК – дали на досъдебното производство е допуснато съществено и отстранимо нарушение на процесуалните правила. Чрез обобщаване и синтез на съдебната практика по темата е прието, че съдилищата основно постановяват актове, с които връщат делата от разпоредителното заседание в досъдебната фаза заради несъответствие на обвинителния акт с нормативно разписаното на чл. 246, ал. 2 от НПК. Авторът е обосновал становище, че на този стадий се прави първоначалната вътрешна за съда преценка на наличния и събран в досъдебното производство доказателствен материал – предвид възможността да се произнесе по направени искания от страните, както и когато са налице основания за разглеждането на делото по реда на гл. 27, гл. 28 и гл. 29 от НПК. Счетено е, че разпоредителното заседание налага екзактен съдебен контрол не само на предпоставките за вземане на мярка за неотклонение, например (чл. 56, ал. 1 от НПК), но и на посочените в чл. 56,

ал. 3 от НПК обстоятелства при съблюдаване целите по чл. 57 от с.к. Отбелязани са и основните насоки на съдебния контрол при констатирани очевидни фактически грешки в обвинителния акт – чл. 248а от НПК.

§3. Обща характеристика на съдебния контрол във въззивното и касационното производство

Тази част от изследването дава обща картина на модела на въззивно и касационно обжалване в страната, разкривайки я като сложна система за съдебен контрол. Възприето е, че освен в отстраняването на грешки, контролът във въззивното и касационното производство има и други цели – уеднаквяване на съдебната практика, повишаване на компетентността на магистратите, качеството на съдебните актове и в крайна сметка – доверието в съдебната система. Въз основа на анализа на характерните за въззивното и касационното производство особености е счтено, че съдебният контрол има двустранно вътрешноинформационен характер за съдебната власт, както и външноинформационен характер спрямо другите две власти. Обособени са общите характеристики на двете производства, сред които – проверка на невлезли в сила присъди/решения; сезиране на съда с жалба/протест в идентичен срок; правомощие на прокурора да подава протест както в интерес на обвинението, така и в интерес на подсъдимия; право на подсъдимия да обжалва присъдата/решението във всичките му части, вкл. и само относно мотивите и основанията за оправдаването си; право на страните на преписи от жалбата/протеста; да направят допълнения/възражения; възможност за оттегляне на въззивната и касационната жалба; задължителност на указанията на въззивната/касационната инстанция при връщане на делото за ново разглеждане; забрана за влошаване положението на подсъдимия (*reformatio in rejus*) и др.

§4. Въззивното производство като форма на съдебен контрол по наказателни дела

Съдебният контрол във въззивното производство е разгледан като форма за процесуален контрол на съдебните актове. Подкрепено е становище, че контролът в това производство има двойствена правна природа, тъй като въззивният съд извършва правосъдна дейност – проверка на правилността (законосъобразност, обоснованост и справедливост) на първоинстанционния акт, която може да се разглежда и като съдебен контрол. В синтезиран вид са обособени основните признаци на въззивното

производство – т.нар. „суспензивен ефект“, изискване за надлежни въззивна жалба/въззивен протест, подадени в определени срокове, възможност за проверка и на фактическите обстоятелства по делото, както и за повторна (нова) оценка на доказателствата по такива правила и при съблюдаване на такива гаранции, които действат и в първоинстанционния съд, проверка на наказателното дело и по отношение на други, неподали въззивна жалба лица и в цялост. В заключителната част на раздела са дадени основни според автора насоки за провеждане на качествен въззивен контрол.

§5. Особенности на съдебния контрол при проверка на определения и разпореждания от въззивната инстанция

В настоящия раздел са представени в синтезиран вид особеностите на съдебния контрол върху определенията и разпорежданията от въззивната инстанция. Този вид контрол е разгледан като текущ контрол, който засяга ограничен вид, изрично посочени от законодателя актове, при липса на задължително суспензивно и деволутивно действие. Спецификата на това контролно производство е прието да е свързана с оперативното (бързо) възстановяване на правата на засегнатите лица, а оттам и отстраняване на пречки за разглеждане на делата в разумен срок. Обърнато е внимание и на особеностите, свързани с ограничаване действието на други принципи в наказателния процес – публичност, състезателност. Разгледани са проявни форми на съдебния контрол в различните производства.

§6. Същност на касационното производство като форма на съдебен контрол

Изследването в тази му част обхваща проследяване в най-общ план на историческите корени и роля на касационното производство. Обективирани са съществените моменти в съдебноконтролните функции на касационния съд, осъществявани от висшата в страната съдебна инстанция с ограничен предмет. Акцент е поставен върху необходимостта на нарушението, което се явява касационно основание, да е „съществено“. За оправдано е счтено касационната проверка да обхваща и базисни нарушения по КЗПЧОС или други международни актове, част от националното ни право и нарушаването на фундаментални принципи в наказателния процес. Отчетена е съществената особеност на съдебния контрол в касацията, че решавайки делото по същество, ВКС го прави на база фактическите констатации на друг, по-нисък по степен съд и въз основа на доказателствата, които вече са събрани. Развити са доводи, че в определени хипотези произнасянето на

висшата съдебна инстанция относно фактическите обстоятелства е неизбежно, като се извършва по аналитичен начин. Накратко са представени и правомощията на ВКС в касационното производство в контекста на съдебния контрол. Отражена е спецификата им, когато се отменя оспорваният съдебен акт и делото се връща за ново разглеждане на първата или въззивната инстанция, както и правната същност на задължителните указания, които дава ВКС.

§7. Същност и съдържание на съдебния контрол в производството по възобновяване на наказателни дела

В дисертационния труд е отделено място и на същността и съдържанието на съдебния контрол в производството по възобновяване на наказателни дела. Представени са функциите, които произтичат от формалната и материална законна сила на влязлата в сила присъда. Чрез съпоставителен анализ са изведени и общите белези на съдебния контрол в производството по възобновяване на наказателни дела и при касационния контрол, поради контролно-отменителния им характер – ограничените вид актове, които подлежат на проверка в двете производства; идентичността на част от основанията в двете производства; приложимостта в производството по възобновяване на наказателни дела на касационната форма на разглеждане на делата и др. Последното е свързано не само със субсидиарното приложение на правилата за касационното производство в това по гл. 33 от НПК, но и с почти пълната идентичност на правомощията на ВКС и съда по възобновяване (вж. чл. 354, ал. 1, т. 2-5 и чл. 425, ал. 1 от НПК); липсата на съдебно следствие и в двете производства; ограничеността на проверката до наведените от страните основания; задължителността на указанията на ВКС/съда по възобновяване на наказателното дело; приложимостта на правилото *reformation in rebus* в част от случаите и др. Разграничаването на основанията за възобновяване на делата е направено на базата на тълкуването, дадено в чл. 4, § 2 от Протокол №7 към КЗПЧОС.

Заклучение

В заключението е изложен използваният от автора подход за постигане на оригиналност и принос в науката – съчетаване на мултидисциплинарното теоретично изследване на съдебния контрол с отразяване на приложението му в съдебната практика по наказателни дела. Обосновано е фундаменталното значение на съдебния контрол в

досъдебното производство за наказателнопроцесуалната дейност по НПК на Република България, като е потвърдена необходимостта от включването му сред ръководните принципи на наказателния процес. Въз основа на анализа и направените изводи в научното изследване за съдебния контрол са изведени част от предложенията *de lege ferenda* с цел усъвършенстването му.

III. ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В дисертационния труд са проследени основните моменти относно същността и съдържанието на съдебния контрол в теоретичен план. Направен е опит за извеждането на обобщаващи правни категории, съпоставката и отграничаването им по различни критерии едни от други. Въз основа на практическия опит на автора са направени редица изводи за съдебния контрол, продиктувани от конкретните му проявления в съдебната и досъдебна фаза на процеса, които могат да се разгледат и като научно-приложни приноси.

Сред най-важните намирам, че могат да се открият следните:

1. В исторически план е проследено възникването и развитието на съдебния контрол от древността до наши дни и най-вече постиженията на римското право, английското правораздаване, каноническото право, *Code d'instruction criminelle* от 1808 г., оказали влияние върху тези процеси. Отделено е внимание и на ситуацията в страната, особено след приемането на КРБ и ратифицирането на КЗПЧОС.

2. След обстоен исторически, съпоставителен и нормативен анализ е обосновано понятието за съдебен контрол в наказателното производство. Изяснена е същността на съдебния контрол, като е прието, че изследваният институт намира израз в самостоятелни нарочни производства, закрепени в законодателството в рамките на досъдебната и съдебната фаза.

3. В дисертационния труд са анализирани основополагащите според автора предпоставки за възникването на съдебния контрол като съвременен правен институт – теорията за разделението на властите и съдебнозащитната функция на съдебната власт.

4. Въз основа на анализа на теоретични разработки на изтъкнати учени, чрез синтез на съдебната практика, както и на решения на КС, са изведени понятия за съдебна власт, правосъдие, наказателно правосъдие и прокурорски надзор, които, по мнение на дисертанта, най-правдоподобно предават същността и характерните им особености и стоят в първостепенна връзка със съдебния контрол по НПК.

5. В подробен вид са изложени общите черти и особеностите на правосъдието и съдебния контрол. Отражена е връзката помежду им и невъзможността за подробно разработване на едното понятие, без познаване съдържанието и характеристиките на другото.

6. Отграничени са пределите на съдебния контрол, които го разграничават от останалите форми на контролна дейност. Въз основа на различни критерии са представени редица форми и видове съдебен контрол. Изведено е сериозното практическо приложение според автора на косвения (индиректен) съдебен контрол върху доказателствата, особено в досъдебната фаза на наказателния процес. Направени са и предложения *de lege ferenda* за законодателни подобрения – посочване в чл. 61, ал. 3 от НПК и чл. 65, ал. 3 от НПК, че произнасянето се извършва от един съдия.

7. Чрез нормативен, лингвистичен и съпоставителен анализ е изведена по-голямата правна прецизност на термина „публични“ вместо „открити“ съдебни заседания и поради необходимостта за замяната му в НПК. Застъпено е и виждането, че при провеждане на съдебния контрол в досъдебната фаза, когато това е допустимо, принципът на публичност не следва да бъде неоправдано ограничаван, а напротив. С цел разширяване на състезателността, *de lege ferenda* е обосновано, че следва да се допълни съдържанието на чл. 12, ал. 1 от НПК, като към посочената разпоредба се добави изр. 2 със съдържание: „В предвидените от закона случаи досъдебното производство също е състезателно“.

8. *De lege ferenda* е предложена замяна на неправилно отразяващите диспозитивния съдебен контрол термини „подлежи“ или „подлежат“ с „може“ или „могат“ (чл. 64, ал. 6, чл. 65, ал. 7, чл. 68, ал. 4 и ал. 7, чл. 69а, ал. 7, чл. 70, ал. 3, чл. 149, ал. 7, чл. 270, ал. 4, чл. 290, ал. 2, чл. 309, ал. 6, чл. 323, ал. 2, чл. 351, ал. 6 от НПК и др.).

9. Обоснована е тезата, че съдебният контрол в досъдебната фаза на наказателното производство, предвид същността и значението му, следва да се разгледа като основен принцип. Предложено е *de lege ferenda* приемането на чл. 17а в Глава Втора от НПК със заглавие: „Съдебен контрол в досъдебното производство“ със съдържание: „Съдът осъществява контрол върху актове, действия и бездействия на прокурора и разследващите органи в досъдебното производство в случаите и по реда, предвидени в този кодекс“.

10. В самостоятелен параграф са дефинирани общите черти и принципните различия между контролната и надзорната дейност като средства за обезпечаване на законността. Специално място в дисертацията е

отделено на прокурорския надзор, като е проследено историческото му развитие. Направен е обстоен съпоставителен анализ със съдебния контрол с извод, че двете дейности са взаимнообезпечаващи и имат паралелно, но независимо съществуване. *De lege ferenda* е предложено на законодателя да предвиди задължение на прокурора да мотивира и исканията си по чл. 64, ал. 1, чл. 69, ал. 2, чл. 70, ал. 1, чл. 72, чл. 73, чл. 73а, чл. 158, ал. 3 и ал. 4, чл. 161, ал. 1 и ал. 2, чл. 165, ал. 2 от НПК по подобие на тези по чл. 123а, ал. 3, чл. 159а, ал. 3, чл. 165, ал. 3, чл. 234, ал. 4, чл. 242, ал. 5 от НПК.

11. Обстойното внимание, отделено на съдебния контрол в досъдебното производство, е с цел обосноваване на идеята за създаване на институт на съдия, който да отговаря за контрола върху досъдебното производство, или за нарочно разделяне в наказателните отделения на поголемите съдилища на съдии, осъществяващи съдебен контрол в предварителната фаза на процеса, и такива, които правораздават, или за размяната им през определен период от време.

12. Като приносен момент в труда може да се посочи подробното разглеждане на съдебния контрол върху постановленията за отказ да се образува досъдебно производство. Изведени са множество проблемни въпроси и е разсъждавано върху насоки за отговорите им.

13. В аналитичен вид са представени съществените особености на съдебния контрол при всяка една от мерките за процесуална принуда като са открити причините и условията, които главно практиката на ЕСПЧ е въвела за обезпечаване необходимостта от прилагането им. Направени са и редица предложения *de lege ferenda* – съдебните заседатели в производството по чл. 70, ал. 1 от НПК да са с медицинско образование или психолози, предоставяне на съдията при одобрение на протоколи от извършени действия по разследване в условията на неотложност (чл. 158, ал. 4, чл. 161, ал. 2, чл. 164, ал. 3 и чл. 165, ал. 3 от НПК) на всички материали по досъдебното производство и др.

14. Аргументирано е подкрепено виждането на част от съдебната практика и теорията, че необходимостта от задържане на обвиняемия за довеждането му в съда (чл. 64, ал. 2 от НПК) не може да бъде тълкувана разширително. Поради това е споделена необходимостта *de lege ferenda* от съкращаване срока на несъдебно задържане от 72 часа на 48 часа. Направени са предложения произнасянето по законността на задържането по чл. 64, ал. 2 от НПК да е рамките на производството по чл. 64, ал. 1 и сл. от НПК, както и за допълване на чл. 2, ал. 1, т. 1 от ЗОДОВ с включване на задържането на осн. чл. 64, ал. 2 от НПК от прокурор.

15. В дисертационния труд са изведени основните стандарти според практиката на ЕСПЧ за обосновано и законосъобразно произнасяне на съда по мерките за неотклонение „Задържане под стража“/„Домашен арест“.

16. Ограничени са позитивните задължения на съда при осъществяване на контрола върху мярката за неотклонение „Гаранция“. Изведени са допълнителни доводи в подкрепа на теорията и част от съдебната практика за извършване на съдебен контрол и върху мярката за неотклонение „Подписка“.

17. В самостоятелен раздел са представени основните причини за въвеждането на съдебен контрол върху действията по разследване, които накърняват в най-сериозна степен неприкосновеността на човешката личност, на жилището, на тайната на кореспонденцията и др. В резултат на анализ на законовата уредба са направени конкретни предложения *de lege ferenda* – въвеждането на 3-дневен или 7-дневен срок за обжалване отказа на прокурора по чл. 68, ал. 4 и на постановлението по чл. 69а, ал. 3 от НПК; допълване на чл. 67, ал. 1 от НПК в насока, че: „Прокурорът внася незабавно предложението, след като констатира основания за прилагане на мерки за защита спрямо пострадалия; на чл. 159а, ал. 4 от НПК, че произнасянето на съответния първоинстанционен съд по искането на наблюдаващия прокурор в досъдебното производство бъде незабавно, по подобие на чл. 61, ал. 3, чл. 64, ал. 3, чл. 67, ал. 3 от НПК. Потвърдено е становището на част от научните среди и съдебната практика за необходимост от одобряване на протокола за оглед в случаите, когато органите на досъдебното производство извършват оглед на помещения и се изземат доказателства.

18. Изведени са факторите, които според автора обосновават неотложност при извършването на следствените действия и респ. последващ съдебен контрол. Застъпена е тезата, че въпреки закрития характер на досъдебното производство, разследващите органи и прокурорът следва да осигурят възможност за активно участие, при желание, на защитник или обвиняем при извършването на действия по разследването. В подробен вид са отразени обстоятелствата, от които следва необходимостта от извършването на няколко вида съдебен контрол при специалните разузнавателни средства.

19. Обобщени са изведените от теорията и съдебната практика основания за въвеждане на съдебноконтролните процедури по чл. 243, ал. 5 и чл. 244, ал. 5 от НПК. Аргументирано е подкрепена съдебната практика, че прекратяването на наказателното производство ще бъде законосъобразно, само ако в хода на разследването не са били събрани

доказателства за извършване на друго престъпление от общ характер и/или са изпълнени указанията на съда за събиране на доказателства, изключващи съставомерността по друг престъпен състав. Отграничени са пределите на съдебната проверка според дисертанта върху постановлението на прокурора за прекратяване/спиране на наказателното производство. *De lege ferenda* е предложено провеждането на публично съдебно заседание в производството по чл. 243, ал. 5 от НПК пред първата инстанция, произнасянето на съда да е в 14-дневен срок, освен в случаите при дела с фактическа и правна сложност, размяна на книжа, подобно на въззивното и касационното производство.

20. В самостоятелен параграф е отделено внимание на разширяването на случаите на съдебен контрол в досъдебното производство спрямо наложени санкции на участници в наказателното производство – свидетел, вещо лице, поемно лице, призовкар, длъжностно лице (чл. 120, ал. 5, чл. 126, ал. 5, чл. 133, ал. 3, чл. 137, ал. 3, чл. 149, ал. 6, чл. 182, ал. 3 от НПК). Разсъждавано е *de lege ferenda* върху предложения размерът на предвидените глоби за всички участници в наказателния процес да бъде уеднаквен, а в случаите по чл. 111 от НПК да се предвиди възможност на правоимащите да поискат директно от съда връщане на веществени доказателства в досъдебното производство, които са им отнети.

21. Изразено е разбирането на автора за необходимост от усъвършенстване на съдебния контрол в процедурата по ускоряване на досъдебното производство. Изложени са аргументи за предоставяне на правна възможност на пострадалия/неговите наследници и ощетеното юридическо лице също да могат да направят искане за ускоряване на досъдебното производство при липса на обвиняем. За резонно е възприето и виждането, съдът да може (след сезиране с искане за нарушаване на разумния срок, даване на преклузивен срок за предприемане на определени действия, събиране на доказателства или изготвяне на акт от прокурора) да се произнесе с краен акт по същество на делото, като го прекрати или даде възможност на прокурора за изготвяне на обвинителен акт/постановление с предложение за освобождаване от наказателна отговорност, споразумение за решаване на делото.

22. Направена е обща характеристика на съдебния контрол в централната фаза на процеса и проявленията му в различните стадии. Изведени са целите, характерът и най-съществените правомощия при осъществяването на съдебния контрол в стадия „Подготвителни действия за разглеждане на делото в съдебно заседание“. *De lege ferenda* е подкрепено

становище чл. 258, ал. 1 от НПК да бъде изменен, като се предвиди делото да се разглежда от един и същ състав на съда от започването на разпоредителното заседание до завършването на съдебното заседание.

23. В синтезиран вид са представени спецификите на въззива, свързани с комплексната му юридическа природа, с паралелното съществуване според автора на контролни и правосъдни елементи. По аналитичен начин са представени основните характеристики и цели на въззивния съдебен контрол. Приносен момент в тази част на изследването е извеждането на гаранции за осъществяването на качествен въззивен контрол. В самостоятелен параграф са обективирани и особеностите на съдебния контрол при проверка на определения и разпореждания от въззивната инстанция, изхождащи от текущия му характер, нормативно определения вид актове, които обхваща, ограничаване действието на определени принципи при реализирането му. *De lege ferenda* е предложено да се впише, че отмяната на определението/разпореждането по реда на чл. 344, изр. 1 от НПК може да се извърши и в „публично заседание“.

24. Разгледани са основните проявления на съдебния контрол в касационното производство, като е подчертано значението му. Място в дисертацията е отделено на съществения характер на нарушенията, за да бъдат обхванати от касационните основания по чл. 348, ал. 1 от НПК. Подкрепено е становището на част от авторите, работили върху темата за разширяване на касационния контрол и върху базисните нарушения по КЗПЧОС или други международни актове, както и върху фундаментални принципи в наказателния процес. За правно издържано е прието *de lege ferenda* или да се използват и двете понятия – обжалване/протестиране, съответно жалба/протест (вж. например чл. 349 – чл. 351 от НПК) или универсалното „оспорване“.

25. Действието на съдебния контрол е разгледано и във връзка с въпросите, които поставя в производството по възобновяване на наказателни дела. Изведени са доводи за необходимост нарушенията на основни процесуални и материалноправни норми да са с фундаментален характер, за да превалират над правната сигурност на влезлите в сила съдебни актове (присъди и решения). Подчертани са още веднъж и общите характеристики на двете производства – касационното и това по възобновяване на наказателни дела, предвид контролно-отменителния им характер.

IV. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Основни стандарти за съдебен контрол върху мярката за неотклонение „Задържане под стража“, e-journal VFU, Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“, ISSN 13-7514, бр. 18/2022 г., с. 1396-1410, достъпно на <https://ejournal.vfu.bg>.
2. Съдебният контрол при образуване на досъдебното производство. Право, политика, администрация, Югозападен университет „Неофит Рилски“, ISSN 2367-4601, т. 10, бр. 1/2023 г., с. 63-73, достъпно на <https://lpajournal.swu.bg/wp-content/uploads/2023/04/Veselina-Stavreva-BG.pdf>.
3. Основни различия между съдебния контрол и прокурорския надзор в наказателния процес на Р България. Юридически сборник, Научна конференция „Право и сигурност“, 07-08.10.2022 г., ISSN 1311-3771, т. 29, 2022, с. 249-255, достъпно на https://www.bfu.bg/uploads/pages/jur_sbornik_2022.pdf.
4. Разделението на властите и правото на съдебна защита като основания за възникване на съдебния контрол в наказателния процес (под печат). В: Сборник с доклади от юбилейната научна конференция „Правото в XXI век – предизвикателства и перспективи“ по повод 30 години от създаването на Юридическия факултет, проведена на 13 и 14 октомври 2022 г.